

14. Klemensiewicz Z. Gramatyka historyczna języka polskiego / Z. Klemensiewicz, L. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1955. – 596 s.

15. Miklosich F. Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen / F. Miklosich. – 2-ter Abdruck. – Wien, 1883. – 895 s.

16. Vondrák W. Vergleichende slavische Grammatik. – 2. Bd. Formenlehre und Syntax, Zweite Auflage / W. Vondrak. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1928. – XII, 584 s.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2010

В. ЗАСКАЛІТА

ВОЗНИКНОВЕНИЕ СЛОЖНОПОДЧИНЕННОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ: ИЗ ИСТОРИИ ВОПРОСА

В статье освещены взгляды языковедов на возможные пути возникновения и особенности формирования славянского сложноподчиненного предложения.

Ключевые слова: сложное предложение, сложноподчиненное предложение, относительные слова, союзы.

УДК 81'42'373.2:811.133.1 (045)

КУЧЕРЯВА Людмила,

ТКАЧЕНКО Світлана

СТИЛИСТИЧНА ФУНКЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ФУНКЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті розглядаються питання про функції власних імен художнього тексту, зокрема виділено стилістичну функцію як основну.

Ключові слова: функції поетонімів, авторське значення, стилістична функція, художній текст, антономазія, стилістичні фігури.

Проблеми стилістики власних імен розглядалися частково у наших попередніх дослідженнях, зокрема вплив семантики прізвиськ персонажів на їх стилістичні функції у творі [6, с. 191–196] та семантико-стилістичні особливості прізвищ персонажів у французьких художніх творах. У цій статті зроблено спробу проаналізувати стилістичну функцію онімів як основну функцію художнього тексту.

Власне ім'я в художньому тексті є *багатофункціональним*. Крім того, що воно виконує основні мовні функції – номінативну, ідентифікувальну, диференціовальну, на них нашаровується багато інших, що дозволяє вживати онім в експресивних цілях. Специфічна діяльність оніма у створенні образності художнього мовлення зумовлює виконання ним образної функції. Одночасно це залежна «змінна», яка варіюється разом зі зміною граматичної форми імені, семантичних і синтаксичних властивостей контексту, інформаційного й естетичного змісту художнього висловлювання в цілому [2, с. 279–280], через що отримуються додаткові конотативні смисли поетоніма. Наприклад, історичне ім'я *Napoléon Bonaparte* може виконувати різні функції у творі: номінативну та ідентифікувальну (при позначенні персонажа-актанта), емоційно-оцінну («...*mais pourquoi n'a-t-il pas su se tenir en place, ton Bonaparte?*») [29, с. 240]), експресивну (*Buonaparté*), характеризувальну (у порівняннях – *comme Bonaparte*, в ролі означення – *le portrait de Napoléon, victoire de Napoléon*).

Питання про функції власних імен не має єдиного тлумачення в лінгвістиці. Більшість вчених визнають, що «власні імена гіпертрофовано номінативні: вони покликані називати, в тому їх призначення» [13, с. 327]. Цю функцію власних імен у мові можна назвати не просто номінативною (як у загальних назв), а *номінативно-диференційною*, оскільки власні імена, називаючи, розрізняють окремі об'єкти одного роду. Отже, її можна розглядати як гіперфункцію.

Другою функцією слід вважати *ідентифікувальну*, оскільки лише за допомогою власного імені можемо встановити тотожність названих одиничних об'єктів у мовленнєвій ситуації, на карті, в тексті. Ця функція в мовленні і тексті близька до вказівної і прагматичної (впливаючої). Вона з'являється як апелювативна або контактовстановлювальна (у звертанні), а також як адресна – «координатна» в усних і писемних текстах.

Вважають, що усі функції власного імені є соціальними, оскільки реалізуються в соціально-мовленнєвій ситуації, тому цю функцію розглядають ще як форму прояву головної функції – номінативно-диференційної, розрізнявальної [18, с. 16].

Існує думка про те, що власні імена, які *розуміються як ідеальний знак* для представлення у мовленні будь-якого

конкретного одиничного предмета, виконують лише *репрезентативну функцію* і не можуть виконувати *описової*. «На практиці, проте, існує тенденція закріплювати за різними класами речей різні власні імена, таким чином, знаючи цей розподіл, можна вже за власним ім'ям скласти певне уявлення про позначувану річ, про її клас і ознаки. Наприклад, розрізняються чоловічі і жіночі імена, імена людей і клички котів тощо» [8, с. 36]. Звідси виходить, що власні імена, завдяки закріпленості за певними класами речей, непрямо виконують і *описову* функцію. Отже, зустрівши у творі, наприклад, іменування *Jeanne, Zazie* можна зробити висновок, що вони належать жінкам; *Angelino, Géronimo, Teddy Brown* – особам чоловічої статі, іноземцям. Однак, у багатьох випадках за однією формою найменування без опори на контекст не можливо правильно витлумачити такі найменування, як *Gaby, Gabriella* (чоловічі), *Folavril* (жіноче).

Відсутність чіткої прив'язки до конкретного класу або можливість закріплюватися за різними класами речей може знижувати описову інформативність імені і, навіть, ввести в оману [2, с. 154]. Переважно, автори, вводячи антропонім, уточнюють, кому він належить: «... *sur le pas, pas plus loin, car César, le chien du boucher, le guette du coin de l'aïe*» [26, с. 72]. Саме цю здатність часто використовують автори художніх творів для створення різних стилістичних ефектів, наприклад, комічного або іронічного:

– *Il y a une matinée chez nous, la semaine prochaine, dit Isis. C'est l'anniversaire de Dupont.*

– *Qui, Dupont?*

– *Mon caniche. Alors, j'ai invité tous les amis...* [25, с. 38].

– *Tu dors ? dit-il doucement.*

– *Non...Si on a une fille, on appellera Chromosome* [30, с. 125].

Описова функція властива прізвиськам, оскільки вони даються особам через наявність певної характерної риси. Однак, ще раз зауважимо, що така функція не характерна для всіх груп поетонімів.

Серед спроб узагальнення і класифікації функцій власних імен у художньому тексті можна назвати працю А. В. Вікольні [4, с. 288], де дослідник виділяє 5 основних функцій: *локалізувальну*, що співвідносить фабулу твору з певними просторово-часовими координатами, через уживання хрононімів, історичних антропонімів, топонімів; *соціологічну*, що вказує на середовище,

суспільну і національну належність персонажа (наприклад, через уживання простих і благородних імен, відомих топонімів; *алюзивну*, що виконує роль більш чи менш закодованих натяків, пов'язаних з конкретними особами, місцями, подіями; *змістову*, що характеризує персонаж або місце дії за допомогою прямого або метафоричного називання; *експресивну*, що показує експресивні можливості власного імені. Крім того, виділяють підфункції локалізувальної (просторово-локалізувальна, темпорально-локалізувальна) і соціологічної (що вказує на суспільну належність; що характеризує середовище проживання; що відбиває походження і національну належність носія імені).

Поряд з компонентами, що складають ядро значення власного імені, внесок вперше вжитого власного імені в інформативну новизну речення визначається його стилістичним забарвленням. Оскільки у художньому тексті немає нічого випадкового, то наявність *соціального* та *емоційного забарвлення* у власного імені слід визнати фактом, запрограмованим автором твору, тобто частиною авторського значення власного імені. У багатьох випадках *авторське значення* власного імені є не лише денотативним, але й конотативним. Вирішальну роль у тлумаченні авторського значення поетоніма відіграє контекст (літературне ім'я *Ophélie* вживається в обох авторів як характеристизатор, але у Е.Тріоле він характеризує зовнішність і характер персонажа (*genre Ophélie*), в Е.Базена – поведінку, вчинки (через уживання авторського фразеологізма (*faire mon Ophélie*)). До авторського значення може входити вказування не лише на соціальний статус особи, а й на якусь іншу характерну її ознаку, крім цього поетонім може, викликаючи позитивні або негативні почуття, виконувати соціальну, характеризувальну, описову та емоційно-оцінну функції (*Bébé Toutou* [26], *Chloé* [32], *la Banban* [33]). Так, емоційну функцію можуть виконувати не лише антропоніми, але й особливі форми етронімів, в яких закладено емоційну оцінку: « – Ah, à la foire aux puces, dit Zazie ... c'est là où on trouve des ranbrans pour pas cher, ensuite on les revend à **un Amerlo** et on n'a pas perdu sa journée» [27, с. 46]. Відмітимо, що етронім може виконувати експресивну функцію. У творі Р.Кено ми зустріли цікавий випадок вживання етроніма ***Ecossais***.

– ***Un Ecossaise***, simple loufiat attaché à l'établissement, *considera le personnage et fit part à haute voix de son opinion.*

– *Ya des cinglés tout de meme, qu'il déclara. Moi, la terre verte...*

– *Grosse flotte... Si tu te crois raisonnable avec ta jupette* [27, с. 148].

За правилом, форма *Ecossais* вживається для позначення особи чоловічого роду, а форма *Ecossaise* – для позначення особи жіночого роду. У цьому випадку автор використовує артикль чоловічого роду з жіночою формою етноніма. Проте з контексту зрозуміло, що особа, яку позначають цим етнонімом, – чоловічої статі. Зокрема, на це вказують дієприкметник чоловічого роду *attaché* та артикль чоловічого роду *il*. Таке вживання етноніма пояснюється, на нашу думку, іронічним підтекстом, який закладено у формі.

У більшості ономастичних досліджень загального характеру, що стосуються функціонального боку онімів, йдеться про виділення *стилістичної (або поетичної) функції* з ряду притаманних власним іменам у мові. Тому, якщо основною функцією реальних ономастичних одиниць є номінативна або диференційна функція, то оніми художнього тексту виконують перш за все стилістичну функцію.

Отже, провідною функцією поетонімів у творі є *стилістична функція*, яка, як правило, проявляється подвійно, апелюючи до людського *ratio* й *emotio*. У першому випадку за допомогою власного імені повідомляється певна інформація. Тому даний різновид визначається як *інформаційно-стилістична функція* [3, с. 14]. У другому випадку власне ім'я викликає почуття, формує ставлення до зображуваного, що доцільно визначити як *емоційно-стилістичну функцію*. Крім цього, стилістична функція впливає на комплекс властивостей поетонімів, що функціонують в художньому творі. Стилiстична виразність утворюється різними способами, включаючи перш за все змістовність *звукової чи граматичної форми* (звуковою оболонкою, граматичними конотаціями), *морфемні властивості* (здатність передавати значення твірної основи, здатність за допомогою афіксальних морфем передавати відтінки значення), усі *лексемні (семемні) властивості* (семантика основи, здатність накопичувати інформацію про наіменованний об'єкт і бути репрезентатом об'єкту), всі властивості імені як *компонента словосполучення* і далі (по лінії розширення обсягу) *синтаксичної одиниці* – функції оніма в різних зворотах, синтагмах, реченнях

різної складності, надфразових єдностях, фрагментах і, навіть, тексти (ремінісценціями, контекстом).

Стилістична функція поетонімів може проявлятися на всіх рівнях мовлення, часто у мовленні персонажа для його соціальної характеристики або іншого, розкриття соціально-естетичної оцінки іншого персонажа. Стилістична функція полягає у здатності іменування у контексті та поза ним розкривати свої будь-які якості або властивості.

Зауважимо, що різні групи поетонімів можуть виконувати різні функції. Серед них ми виділили поетоніми, що мають властивості створювати фон оповіді (виконують *фонову функцію*), увиразнюючи окремі деталі життя персонажів, процесів їх мислення, захоплень, звичок тощо. До них належать зооніми, космоніми, історичні топоніми і, навіть, антропоніми. Кожний онім фонового поля несе в собі характеристичну сему. Це може бути елемент соціальної характеристики (артефакти), рівня культури (артіоніми, згадувані історичні антропоніми, портретний опис чи вказівка на рису характеру дійової особи). Фонові поетоніми обслуговують текстову ситуацію «персонаж – обставини дії» і стають одним з найважливіших факторів у досягненні ефекту достовірності.

З цією функцією тісно пов'язана *локалізувальна функція*, оскільки за допомогою поетонімів (зокрема топонімів, хрононімів, навіть артефактів) зображуються персонажі та події у просторі і часі: *La Chambre des Députés, sur l'autre rive de la place, de la Seine, était invisible* [30, с. 66].

Наприклад, вживання у тексті декількох назв авто імпліцитно показує, в якій країні відбувається дія: *La nôtre partit la dernière, rattrapa la vieille Renault du docteur Magorin, puis la Simca de maître Chagorne* [21, с. 183].

Герой художнього твору утверджується у свідомості читача через опис його зовнішнього вигляду, рисами характеру, вчинками, думками, своєрідним мовленням. Але якщо той чи інший характер вдалий, то в уяві читача всі його риси будуть пов'язані з ім'ям героя. Це ім'я, отже, стає *поняттям* (актант – ім'я – поняття) [19, с. 118]. Як відомо з історії літератури, велика кількість імен літературних персонажів шляхом антономазії стали поняттями (Офелія У. Шекспіра, Фігаро Бомарше, Жюльєн Сорель Стендаля тощо). Такий процес є притаманним не лише загальновідомим іменам

світової літератури, але й антропонімам (а також деяким зоонімам, хрематонімам) як у межах одного твору, так і в інших творах. Свідченням того, що такі імена мають понятійний зміст, є їх вживання у порівняннях: *Harry sera presque aussi célèbre que Dewey l'est devenu après avoir nettoyé New York de ses gangsters* [28, с. 210]; *Pourtant cette maison a perdu, ... son autre réseau, ce vicinal empire de chemins et de sentiers qui se ramifiaient sur cent journaux de terre. Le domaine de jadis, passé comme tant d'autres à ses fermiers, a fait peau de chagrin. Il n'en reste que ce petit parc disposé en demi-cercle au bord de la rivière...* [21, с. 18].

Отже, у випадках, коли ім'я відривається від свого контексту, воно продовжує своє життя в літературі. Цей процес призводить до *символізації* образу і звуження семантичного обсягу імені, тобто поетонім може виконувати і *символічну функцію*. З точки зору функціонального аспекту це дає можливість характеризувати інших персонажів та об'єкти в тих самих або інших творах.

З огляду на сказане вище, ми можемо виділити такі функції, притаманні поетонімам художнього тексту: *інформаційно-стилістичні* (номінативна, ідентифікувальна, описова, локалізувальна, фонові, соціальна) та *емоційно-стилістичні* (характеризувальна, експресивна, алюзивна, символічна, емоційна). Слід зауважити, що ці функції є характерними не для всіх груп поетонімів.

У мовленні власні імена вступають у відношення і зв'язки з іншими компонентами висловлювання відповідно до правил поєднання слів у синтаксичні конструкції, за допомогою яких реалізуються комунікативні завдання. Говорячи про функціонування поетонімів у висловлюванні, слід торкнутися питання про те, що в залежності від типу поетоніма, різнитимуться і його функції. Поетоніми-актанти, як правило, виступають у реченні підметом або додатком, виконуючи номінативну, ідентифікувальну, локалізувальну (характерну для топонімів, гідронімів), тобто первинну функцію. Поетоніми-фон, виступаючи підметом або додатком, обставинами, відповідно, виконують номінативну, локалізувальну та характеризувальну функції. Імена-характеризатори виконують вторинну функцію, а саме, характеризують особу, подію, або об'єкт, виступаючи в реченні означеннями, обставинами, прикладами.

Одним з найбільш поширених прийомів використання поетонімів у художніх текстах є вживання їх у найрізноманітніших конструкціях, що передають значення порівняння, співставлення, отождоження. Наприклад: *Alors, pour achever le charme, il la croyait une Catherine de Médicis* [29, с. 327].

Онім виступає як об'єкт порівняння, він відноситься або до осіб та предметів, вже описаних у художньому тексті, або називає об'єкти, добре відомі читачам і в такий спосіб виконує *характеризуючу функцію*. Наприклад: *C'était drôle de voir ce grand garçon athlétique rougir comme un simple Lognon* [28, с. 223]. Оними, вжиті у таких випадках, є загальновідомими або такими, що стали відомими безпосередньо завдяки контексту, мають конотації, асоціативний та алюзивний потенціал (виконують *алюзивну функцію*). Поетоніми також можуть виступати у функції граматично незалежних і інтонаційно відокремлених компонентів висловлювання-звертання. Хоча звертання належить до емоційно-вольової сфери мови, в звичайному мовленні воно сприймається як стилістично нейтральне. В художньому мовленні звертання частіше за все реалізується як апелятивний та оцінно-характеризуючий засіб. Крім апелятивної функції, у такому разі реалізується й *експресивна функція*.

Стилістично виразна роль ономастичного художнього мовлення не вичерпується лише «характеристичними» іменами героїв твору. До імен-характеризаторів ми відносимо імена не актантів твору, а такі, що виконують пряму або не пряму характеристику дійових осіб, навколишнього середовища тощо. До них належать референційні та інтертекстуальні імена, оскільки вони первинно вже містять у собі ту чи іншу інформацію. В. М. Михайлов, досліджуючи питання про особливості вживання імен історичних осіб в художній літературі, їх стилістичний потенціал, експресивні можливості дійшов висновку про те, що «історичне власне ім'я, стаючи елементом художньої форми твору, досить часто активізує свої потенційні семантико-експресивні можливості, сугестивні властивості» [7, с. 9].

Вивчаючи виразні властивості, а також принципи створення і вживання різних видів ономастичного матеріалу в художньому творі, насамперед звертають на себе увагу власні імена історичних (реальних) осіб, реальна топоніміка, традиційні фольклорні та

міфологічні імена, іменування літературних персонажів, коли останні набувають «нового життя» поза тим твором, де вони вперше були вжиті, – тобто власні імена «готові, з наперед даним» змістом і які цим виділяються серед інших імен [7, с. 4]. Тут також відбувається занурення в «культурний код» (Р. Барт), актуалізуються зв'язки з іншими текстами в плані категорії інтертекстуальності (М. М. Бахтін, Ю. Кристева, Ю. М. Лотман), головними маркерами якої вважають алюзії та цитати [9, с. 161]. З. Я. Тураєва підкреслює: «Парадигматика художнього тексту встановлює інтрасеміотичні відповідності між текстами, залучає текст у континуум світової культури» [16, с. 106].

Відбір історичних або інтертекстуальних імен, що включаються до художнього твору, визначається цілою низкою факторів, які можна зарахувати до інформативних, жанрових і стилістичних. Літературні алюзії, імена письменників і героїв їх творів, вкраплені до художнього твору, окреслюють інтереси персонажів і встановлюють зв'язок між смисловою структурою даного тексту та ідеями, образами книг, на які натякають ці імена [19, с. 162]. Наприклад, згадування імені відомої американської актриси Марлен Дітріх вказує на захоплення персонажа, певним чином вказує на час дії роману (1930-ті роки), тобто історичне ім'я виконує характеризуючу функцію: ... *Constant n'est pas content parce qu'il ne lui a pas rendu la photo de Marlène Dietrich. Aller voir L'Ange bleu tout seul. Cette idée l'exalte considérablement* [26, с. 29]; ... *elle aimait même certaines chansons grivoises de Béranger à cause des regrets qu'elles expriment...* [25, с. 30].

Згадування того чи іншого твору письменника, як правило, показує уподобання героя, його натуру: ... *elle avait lu Corinne qui l'avait fait pleurer; elle était demeurée depuis comme marquée de ce roman* [25, с. 30]. На сторінці 129 цього ж роману знову згадується, що персонаж перечитує *Corinne ou Méditations de Lamartine*.

Імена-характеризатори, як правило, у художньому тексті виступають у різних формах характеристики, серед яких епітети, порівняння, метафори, метонімії, алюзії, асоціації. Проте одним з основних шляхів використання поетонімів-характеризаторів є **антономазія**. Цей термін застосовують до різних явищ, пов'язаних з переходом власного імені у називне ім'я, тобто з процесом апелювання онімів. Антономазія – це троп, що полягає в заміні

прямої назви особи іншою: 1) загальної – власною назвою з міфології, історії, літератури тощо на основі певних асоціацій метафоричного характеру; власної – загальною назвою на основі асоціацій переважно метонімічного характеру; 2) описовим найменуванням особи [14, с. 69].

Антономазія – це явище переносу імені за подібністю. Цим терміном І. Р. Гальперін визначав «один з окремих випадків метонімії, в основі якої лежить згадування місця, де відбулася якась подія або подія, особа відома якимось вчинком, діяльністю, або сам вчинок, діяльність» [1, с. 135]. У наведеному нижче прикладі автор дає моральну характеристику персонажів, використовуючи для їх іменування антономазію з історичними іменами, співставляючи імена двох королів, з яких друге несе більш позитивну конотацію. Те, що історичні імена вжиті у множині, вказує на віднесення персонажів до класу осіб з рисами, притаманними даним історичним персонажам: *C'étaient quatre Oscars quelconques; car à cette époque les Arthurs n'existaient pas encore* [24, с. 148].

Історичні антономазії об'єднуються однією загальною ознакою належності імен, що лежать в їх основі, конкретним історичним особам. Такі антономазії переважно мають в основі відношення «ім'я – подія». У цьому випадку згадування того чи іншого історичного імені розраховане на те, щоб викликати у пам'яті читача певні історичні події, в яких ця особа відіграє головну роль. Поряд з відношенням «ім'я – подія» основним змістом антономазії може бути відношення «ім'я – якість». Антономазії такого виду мають натяк на відому рису характеру або світогляду або на певний бік діяльності історичної особи. У наступному прикладі персонажу за допомогою історичної антономазії надаються певні властивості референта, з яким цей персонаж порівнюється: *Ivre de pouvoir. Je peux te tuer! Silence, je suis Néron! Je suis Nabuchodonosor!* [20, с. 179] (Нерон – 1. римський імператор, I ст. н.е.; Навуходоносор I – цар давньої Халдеї, IV ст. до н.е.; 2. необмежена влада).

Антономазія з іменами художників може виявлятися у відношенні «ім'я художника – його майстерність, талант, манера письма», «ім'я художника – манера зображення – характерні образи його живопису»:

В основу антономазії може бути покладене літературне ім'я: *Car il va monter, le prétendant, avec sa Pénélope. Il entrera en maître, il*

accrochera son chapeau à la patère... [21, с. 30] (Pénélope – 1. персонаж «Одісеї», дружина Улісса та мати Телемаха, символ подружньої вірності; 2. дружина).

Антономазія може будуватися на основі біблійних імен, даючи якісну характеристику персонажа, емоційну оцінку: *J'avais quelques doutes sur sa moralité, car il était le Benjamin de ce vieux chirurgien, membre de la Légion d'honneur* [29, с. 206] (Benjamin – 1. бібл. найменший 12-й син Якова й Рахель; 2. молодший учень, переймач ідей, вчення); *Que d'affection autour de lui! Quel doux avenir, aimé par nos vœux! Avec l'éternelle reconnaissance d'une pauvre demi-veuve, d'une demi-Ruth enfin sauvée de ses langueurs* [21, с. 31] (Ruth – 1. бібл. Моавитянська вдова, що одружилася з Бузом, багатим землеробом; 2. мається на увазі напівудова, бо чоловік не живе з нею, напів-Рут, оскільки одружилася з іншим).

Серед антономазій зустрілися випадки, де використовувалися апелятивізовані назви: *Elle s'attarda cependant quelques instants pour examiner son Jules, qui, nu, ronflait* [27, с. 188] (Jules – 1. від антропоніма Jules (1866); 2. розм. чоловік, коханець); *...et faiblement animée par la présence aberrante et légèrement anormale des disciples du Cicéron Gabriel au milieu desquels trônait et pérorait l'enfant Zazie* [27, с. 148] (Cicéron – 1. політичний діяч, оратор; 2. у цьому випадку іронічно – оратор, пропагувач своїх ідей).

Алюзія є способом вираження конотативного значення. Це стилістична фігура мовлення, що полягає у співвіднесенні описуваного або того, що відбувається з певним змістом ситуації, фрагмента дійсності, які відбулися у минулому. Цей фрагмент може бути літературного, біблійного, історичного або міфологічного характеру [17, с. 329].

Алюзивність власних імен пов'язана з тим, що ім'я отожднюється з особливостями його носія або з певною ситуацією. Згадка алюзивного власного імені в тексті викликає цілий ланцюг асоціацій, основною відправною точкою яких є початковий (буквальний образ), відомий читачеві з певного літературного джерела. Тому для адекватного сприйняття інформації необхідно перш за все встановити таке джерело [10, с. 7].

Проте використання алюзій не вичерпується лише одними асоціаціями, пов'язаними з іменами конкретних історичних осіб, чимало їх входять у широкий вжиток завдяки літературним

асоціаціям – іменам персонажів одного літературного тексту, які використовуються як в іншому літературному тексті, так і в повсякденному спілкуванні. Поряд з історичними подіями та літературними творами, значним джерелом асоціацій є антична міфологія та релігія: *Si le classique bonhomme, critique sagace et conservateur du bon goût, avait lu lord Byron, il avait cru voir Manfred, là où il eût voulu voir Childe-Harold* [20, с. 196] (Манфред і Чайльд-Гарольд герої однойменних творів Байрона. Манфред – образ людини, могутньої духом, трагічно самотньої, зануреної у горде споглядання свого «я». Чайльд-Гарольд – індивідуаліст-епікуреєць, що безучасно дивиться на оточуючий світ).

Л. Урданг та Ф. Г. Раффнер поділяють алюзивні власні імена на 1) культурні, 2) літературні, 3) біблійні та 4) історичні [31]. І. В. Смушинська [15, с. 318] виділяє алюзії на певні історичні події, зафіксовані в топонімах, та імена відомих сучасників письменника. Проте О. О. Потєбня наголошує, що алюзія – ширше за антономазію тому, що під нею можна розуміти й інші тропи, метафору, метонімію, іронію, оскільки вони натякають на відомі розповіді, оповідання, хоча в них власне ім'я може не зустрічатися («варганити» про легку циганську роботу). Умови поетичності та доцільності антономазії (б) полягають у тому, щоб вона, і для мовця, і для слухача була зрозуміла, тобто легко замінювала складні рядки думок. Інакше вона стає порожніми хвастощами, пихатістю, риторичністю в негативному значенні слова [12, с. 177].

Іменами-характеризаторами у художньому творі виступили **етноніми**. Ми зазначали, що вони перш за все виконують описову функцію, вказуючи на національну належність особи, на співвідношення її з певною країною: *Quand il m'a dit le nom de la femme, j'ai vu que c'était une Mauresque* [22, с. 50]; *Les Russes copient les moeurs françaises, mais toujours à cinquante ans de distance* [29, с. 399].

Проте відмітимо, що етноніми можуть вживатися авторами як характеризатори особи. Важливу роль у багатьох випадках відіграє контекст. У наведеному нижче прикладі етнонім **Parisienne** не просто позначає національність особи, а несе певну конотацію, яка впливає з контексту, а саме бездоганність, шик, «люк совість» парижанок: *Elle était devenue une Parisienne, y cherchant, y trouvant ce*

qu'elle cherchait: le neuf, le brillant, le bien poli, le tout à fait propre... A la voir passer dans la rue, c'était la Parisienne elle même [30, с. 64–65].

Характеризація етнонімом може здійснюватися через уживання етноніма у порівняльній конструкції зі сполучником *comme*: *Il était sous la porte, gris comme un Polonais, à la guetter revenir du lavoir...* [33, с. 182].

Імена-характеризатори вживаються у художніх творах у вигляді метафори, яка є фігурою образного мислення і широко використовується у художньому мовленні. Як правило, поетонім-метафора у своїй основі має встановлювати подібність між тим, що порівнюється і тим, з чим порівнюється. У такому разі відбувається процес надання власному імені властивостей первинного референта (*réfèrent initial*). У мові існують лексикалізовані метафори, такі як *мегера*, *дон жуан*. Як правило, в аналізованих прикладах, метафора вживається у реченні, де вже є власне ім'я, але саме за допомогою поетоніма-метафори утворюється характеристика персонажа: *Taillefer, notre Amphytrion, nous a promis de surpasser les étroites saturnales de nos petits Lucullus modernes* [20, с. 54].

У цьому прикладі метафору з літературним ім'ям вжито для уточнення ситуації, де персонажі знаходяться у гостях у Тайфера. Амфітріон – персонаж однойменної комедії Мольєра, написаної за міфологічним сюжетом, запозиченим у давньоримського драматурга Плавта. Амфітріон – це гостинний хазяїн.

Зазначимо, що у творах власні імена-метафори трапляються найчастіше у розширеному вигляді, тобто крім власного імені – первинного референта, біля нього є уточнювальне слово. Отже, до ознак первинного референта додаються (рідше усуваються, як у прикладі *Ta vertu, c'est Achille sans talon!* [20, с. 67]) ознаки з контексту. Серед таких метафор виділяємо:

метафору-час: ... *toute cette figure du dernier César* [24, с. 344]; *L'Hercule des temps modernes* [29, с. 187];

метафору-якість: *M.Balland, tartufe d'honnêteté* [29, с. 266]; *le Styx de nos vices* [20, с. 112].

Широко представленою в аналізованих творах є метонімія, тобто заміна одного поняття іншим на основі ідентичності. Метонімію з власними іменами спостерігаємо у таких випадках:

– ім'я автора замість його твору: *Elle lit Kant, Schiller, Jean-Paul, et une foule de livres hydrauliques* [20, с. 138]. Перерахування

імен філософів характеризує персонаж з точки зору його освіченості, життєвих позицій; *Je veux vous donner un Tacite* [29, с. 214]; *C'est pire que du Picasso* [30, с. 148];

– географічна назва замість людей і навпаки: *Mais ce n'était pas la même chose, un endroit cossu et cher, d'accord, pour femmes riches, mais pas pour le Tout-Paris qui donne le ton... [30, с. 205]; Le nôtre doit trouver qu'il fait trop froid par ici: on dit qu'il est allé voir les Marocaines* [21, с. 239];

– заклад замість людей, що там працюють: *Etablissements Portes et Cie pouvaient dormir tranquilles... et gagner de l'argent* [30, с. 167].

Зустрівся нам і випадок вживання **синекдохи**: *Après avoir valsé dans les bras de tous les uniformes de l'Empire, elle avait lu Corinne qui l'avait fait pleurer* [25, с. 30].

Досить поширеним засобом характеристики у творах виступають **поетоніми-епітети та поетоніми-означення**. Вони виконують роль означення. В аналізованих творах наявно 2 види поетонімів-епітетів: 1) епітети, що існують в мові та позначають сталі поняття та 2) авторські означення. Прикладами перших вважаємо: *La moto fila dans un bruit de tonnerre de Zeus* [30, с. 47]; *C'est à faire palir les travaux d'Hercule* [29, с. 187].

Авторські означення, в свою чергу, поділяються:

а) на ті, що називають ознаку: ... *elle reconnu les malheurs de Pyrame et de Thisbé* [25, с. 20]; *genre Ophélie* [30, с. 43], *genre Charles IX* [32, с. 166], *genre Saint-Germain-des-Près* [30, с. 47], *salle à manger Henri II* [28, с. 197], *un sandwich à l'automatique Haussmann* [26, с. 381];

б) ті, що вказують на час: *On y voyait, figurés en bois, différents couleur, tous les mystères de l'Apocalypse* [29, с. 113]; *Petite mère, ... élevée par un père peu croyant, aux jours de la Révolution, ne fréquentait guère l'église* [25, с. 31].

в) ті, вказують на належність комусь: *Tout à coup la musique américaine arrive de la galerie des compartiments: le ragtime de Duke Ellington* [23, с. 101]; *le naufrage de Clytemnestre* [26, с. 31], *la jupe d'Isis* [24, с. 55], *la fuite de Galatée* [24, с. 154], *le gros lin Madiault* [21, с. 215].

Найпоширенішою стилістичною фігурою з поетонімами виявилися **порівняння**. Маємо порівняння з історичними іменами

та інтертекстуальними іменами у найрізноманітніших конструкціях, що базуються на асоціативних зв'язках. Найпоширенішою порівняльною конструкцією є конструкція з порівняльним сполучником **comme**: *Elle se détache sur ce fond d'eau comme l'Égyptienne de la fable sortie, vivante, de son miroir* [21, с. 30]; *Maintenant son âme débordait comme la lave du Vésuve* [29, с. 391]; *Elle, elle parle le chinois des restaurants chinois comme une Vietnamiennne de Cholen, pas plus mal* [23, с. 85].

Серед інших конструкцій, до яких звертаються автори для створення порівнянь, є конструкція **à la**: *...petits bonhommes vêtus à la façon des Flamands* [25, с. 19]; *Un geste à la Talma* [29, с. 308]; *Virgule à la Mazarin* [20, с. 200]; *Passer une joyeuse vie à la Panurgue* [20, с. 53].

Можемо виділити конструкцію **aussi... que**: *... chsuis aussi bonne que Michèle Morgan dans La Dame aux camélias* [27, с. 66]; *La tyrannie d'opinion... est aussi bête dans les petites villes de France qu'aux Etats-Unis* [29, с. 14].

Порівняння могли утворюватися й іншими способами, проте не поширеними у цих творах: *Elle semblait un portrait de Véronèse* [25, с. 14]; *... cette terrasse peut soutenir la comparaison avec celle de Saint-Germain-en-Laye* [29, с. 15].

Отже, імена-характеризатори, крім виконання безпосередньої характеризувальної функції як персонажів, так і обстановки, в якій вони знаходяться, виступають у творах важливим елементом творення образності твору і стилю автора за допомогою різних стилістичних фігур і тропів. Виконуючи первинні та вторинні функції, поетоніми перш за все здійснюють стилістичне перетворення текстової інформації, створюють образну цілісність тексту, виступаючи словом-концептом і працюючи на його загальну ідею та творчий задум автора. У наступних дослідженнях буде робитися детальний аналіз фонетичних та графічних засобів реалізації функцій поетонімів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Изд-во литературы на иностр. яз., 1958. – 459 с.

2. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Донецкий гос. ун-т, 1999. – 409 с.

3. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 34–40.

4. Князькова Е. Н. Семантика собственных имен в политической сатире В.Гюго «Кары» («Возмездие») / Е. Н. Князькова // Ученые записки Ленинградского пед. ин-та им. А. И. Герцена. – Л., 1954. – Т. 93. – С. 47–64.

5. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.

6. Литвин Л. В. Характеристична функція художніх імен / Л. В. Литвин // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Київ, 2002. – Вип. 8. – С. 191–196.

7. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе / В. Н. Михайлов. – Луцк, 1965. – 56 с.

8. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебн. пособ. / М. В. Никитин. – СПб : Науч. центр проблем диалога, 1996. – 760 с.

9. Некряч Т. Є. Естетичні параметри інтертекстуальності / Т. Є. Некряч, О. А. Шевчук // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2002. – С. 159–163.

10. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Т. С. Олійник. – К., 2001. – 21 с.

11. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1968. – Т. 3. – 551 с.

12. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / [сост., вступ. ст., коммент. А.Б. Муратова]. – М. : Высш. шк., 1990. – 334 с.

13. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. – 4-е изд. – М., 1967. – 542 с.

14. Словник іншомовних слів / [за ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука] – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Голов.ред. УРЕ, 1985. – 968 с.

15. Смуциньська І. В. Інтертекстуальна модальність в структурі художнього тексту / І. В. Смуциньська // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : КНЛУ, 2002. – С. 316–319.

16. Тураєва З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураєва. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.

17. Филатова Е. В. Способы и средства выражения коннотативного значения в английском языке / Е. В. Филатова // Филологические исследования : сб. науч. тр. / Дон. гос. ун-т. – Донецк : Юго-Восток, 2000. – Вып. 1. – С. 316–331.

18. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фоянкова. – Л., 1990. – 103 с.

19. Щетинин Л. М. Слова, имена, вещи/ Л. М. Щетинин. – Ростов-на-Дону, 1966. – 222 с.

20. Balzac H. de . Peau de chagrin. – М. : Ed. en langues étrangères, 1958. – 307 p.

21. Bazin H. Qui j'ose aimer. – Paris : Editions Bernard Grasset, 1956. – 248 p.

22. Camus A. L'étranger. – Paris : Gallimard, 1957. – 179 p.

23. Duras M. L'Amant. Харьков : Фолио, 1999. – 160 с.

24. Hugo V. Les misérables. – Paris : Garnier-Flammarion, 1967. – Vol. 1. – 510 p.

25. Maupassant Gui de. Une vie. – Moscou : Editions «cole Supérieure», 1974. – 207 p.

26. Queneau R. Le chiendent. – Paris : Gallimard, 1933. – 432 p.

27. Queneau R. Zazie dans le métro. – Paris : Gallimard, 1959. – 189 p.

28. Simenon G. Maigret, Lognon et les gangsters. – Paris : Presses de la Cité, 1952. – 224 p.

29. Stendhal. Le Rouge et le Noir. – Paris : PML, 1995. – 508p.

30. Triolet E. Roses à crédit. – Kiev: Dnipro, 1981. – 255 p.

31. Urdang L., Ruffner F.G. Allusion – Cultural, Literary, Biblical, and Historical. – London, Sydney, 1981. – 346 p.

32. Vian B. L'écume des jours. – Paris : Sté Nouvelle des Editions Pauvert, 1998. – 316 p.

33. Zola E. Assommoir. – Paris : Bookking International, 1993. – 410 p.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2010

L.KUCHERIAVA, S.TKACHENKO

STYLISTIC FUNCTION AS THE MAIN FUNCTION OF THE LITERARY WORK

The issues about functions of proper names of the literary work are observed, particularly the stylistic function is considered to be the major one.

Key words: functions of poetonyms, author's meaning, stylistic function, literary work, antonomasia, stylistic figures of speech.

УДК 81'253

Олена ЛИТВИН

ТИПОЛОГІЧНА СХОЖІСТЬ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ПОДЯК І ВИБАЧЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено типологічній схожості мовленнєвих актів подяк і вибачень в англomовному дискурсі. Одна з центральних проблем у прагмалінгвістиці – зв'язок між формою і функцією у мові. Мовленнєві акти подяк і вибачень вимагають різних стратегій залежно від ситуації, віку та статусу співрозмовників.

Ключові слова: мовленнєві акти, подяки, вибачення, типологія, англomовний дискурс.

Мовленнєві акти подяк і вибачень – це невід'ємна частина спілкування, чи то спонтанна розмова, чи то підготовлена офіційна бесіда. Автор статті розкриває специфіку правил спілкування, які базуються на основі семантичних і синтаксичних поняттях, керують усією процедурою розмови, дають можливість установити передбачені і непередбачені аспекти спілкування. Загалом, вони є найголовнішою частиною будь-якого дескриптивного процесу, навіть у найпростіших вербальних формах людських взаємин.

Багато закордонних дослідників, таких як С. Браун, С. Грінбаум, Р. Квірк, Ф. Коулмас, С. Левінсон, Г. Ліч пов'язують мовленнєві акти подяк і вибачень із загальною теорією ввічливості або з поняттям «образ». Згідно з їх твердженням, «образ» – це імідж, який кожен член суспільства обирає для себе – негативний або позитивний. Негативний образ – це бажання кожного індивіда, щоб його дії були необмежені і виконувались без зайвих заперечень іншими. Позитивний – це бажання кожного індивіда, щоб його дії були потрібні іншим. Отже, *мета статті* полягає у розкритті